

AGNĖ ALIJAUŠKAITĖ

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

RICHARDO RORTY SĄMONĖS FILOSOFIJA KAIP METAFILOSOFINIS PROJEKTAS

Richard Rorty's Philosophy of Mind as a Metaphilosophical Project

SUMMARY

This article argues that Rorty's philosophy of mind is possible as a metaphilosophical project. It trespasses the limits of physicalism and yet opposes philosophical scholasticism. Rorty's physicalism is grounded on a metaphilosophical motivation and aims to show that physical descriptions protect against unjustified pretensions to a transcendently engaged, considered to be objective, universally applicable knowing. While defending Rorty's eliminativism from criticism aimed at his presupposed scientism, the article discusses the possibility of "mind" as an empty concept. The article concludes that, in the context of Rorty's philosophy, the concept of mind should be considered as idealistic and naturalistic, not indicating any concrete content and therefore immune to materialistic criticism. However, despite the physical vocabulary aimed at expanding the problematics of mind, the full self-knowledge at which the scientific knowledge is aimed is unachieved. This leaves space for philosophical, theological and descriptions of mind.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje teigiama, kad Rorty sąmonės filosofija įmanoma kaip metafilosofinis projektas, pranokstantis fizikalizmo ribas ir oponuojantis filosofinei scholastikai. Įrodinėjama, kad Rorty fizikalizmą grindžia metafilosofinė motyvacija – siekis parodyti, kad fizikinės deskripcijos apsaugo nuo nepamatuotos pretenzijos į transcendentaiškai angažuotą, neva objektyvų ir universaliai taikomą žinojimą. Svarstoma „sąmonės“, kaip tuščios koncepcijos, galimybė, kartu ginant Rorty eliminatyvizmą nuo kritikos dėl neva esančio pasidavimo scientizmui. Prieinama išvada, kad Rorty filosofijos kontekste sąmonės koncepcija laikytina idealistų ir natūralistų konstrukcija, nenurodančia jokio konkretaus turinio, todėl neatlaikančia materialistų kritikos. Vis dėlto net ir pasitelkus fizikinį žodyną sąmonės problematikai išskleisti, ši išsklaida nesuteikia visiško savęs pažinimo, į kurį galėtų pretenduoti mokslinis žinojimas – tam padeda filosofinės, teologinės ir kitokios deskripcijos.

RAKTAŽODŽIAI: metafilosofija, sąmonės filosofija, fizikalizmas, Richardas Rorty.

KEY WORDS: metaphilosophy, philosophy of mind, physicalism, Richard Rorty.

IVADAS

Nors Richardo Rorty sąmonės filosofija, kiek teigtina tokią esant, yra mažai tyrinėta, pastaruoju metu visas jo filosofijos karkasas sulaukia didesnio susidomėjimo. Vis dėlto mes remsimės pirmiausia paties autoriaus tekstais (tiek tais, į kuriuos tiesiogiai referuojama, tiek nepaminėtais darbe) bei bendromis jo filosofijos interpretacijomis, o kartu ir sąmonės

filosofų, su kuriais tiesiogiai polemizuojama, idėjomis, padedančiomis išskleisti ir konkretizuoti paties Rorty poziciją.

Šiai išsklaidai pasirinkta aptarti metafilosofinę¹ Rorty fizikalizmo motyvaciją, „sąmonės“ konceptualinį turiningumą bei, prisidedant prie vykstančios diskusijos ir oponuojant Jamesui Tartaglia, Rorty eliminatyvizmo kritiką.

METAFILOSOFINĖ RORTY FIZIKALIZMO MOTYVACIJA

Galima pagrįstai teigti, kad visa Richardo Rorty filosofija suponuoja anti-fundamentistinę laikyseną, kuri išaknyta episteminiuose nuostatose. Ryškiausiai ir bendriausiai bruožais jos matyti Rorty veikale *Philosophy and the Mirror of Nature* (1979). Čia teigiama: „Idėja, kad gali būti toks dalykas kaip „žinojimo pamatai“ (*viso* žinojimo – visose srityse, praeityje, dabartyje ir ateityje) arba „reprezentacijos teorija“ (*visų* reprezentacijų, pažįstamuose žodynuose ir tuose, apie kuriuos dar net nesvajota) priklauso nuo prielaidos, kad egzistuoja koks nors a priori apribojimas“ (Rorty 1980: 9). Aprioristine nuostata, kad egzistuoja tam tikras žinojimo pagrindas, grįsta kantiškoji epistemologinė ir ontologinė tradicija, kuriai oponuoja Rorty. Šis episteminis nesutarimas apibrėžia ne tik filosofinę, bet ir bendrą kultūrinę laikyseną – pasipriešinimas etiniam, religiniam ir kitokiam fundamentizmui padeda kaip iš filosofinių (episteminių) prielaidų kylantis, bet jų ribas pranokstantis veiksnys. Žodyno (arba deskripcijos) iškėlimas virš bet kokios numanomoms esmės ar „tikrojo žinojimo“ eksplicitiškai išskleistas ir Ror-

ty sąmonės filosofijoje, kuri apibūdintina kaip fizikalistinė (kildintina iš Rorty natūralizmo) arba eliminatyvistinė (redukuojanti mentalines būsenas į smegenų būsenas). Rorty fizikalizmą grindžia metafilosofinė motyvacija – siekis parodyti, kad fizikinės deskripcijos apsaugo nuo nepamatuotos pretenzijos į neva objektyvų ir universaliai taikomą žinojimą. Ši teiginį įrodantys argumentai:

- 1) „sąmonė“, kaip karteziškosios filosofijos artefaktas, prilyginama Dievui kaip ankstyvosios kosmologijos artefaktui;
- 2) psichofizinis dualizmas laikytinas tiesiogiai lemiančiu episteminio dualizmo nuostatas;
- 3) verifikacionistinė pozicija laikoma daugiau pagrįsta nei realistinė (tapatintina su esencialistine).

Pirmasis argumentas nurodo ortodoksišką tikėjimą tam tikru reiškiniu, kurio egzistavimo patirtis nepajėgi patvirtinti ar atmesti. Šis nepajėgumas atveria neribotą erdvę spekuliacijai, neva objektyviu ir universaliai taikomu žinojimu, dažniausiai grindžiamu transcendentinėmis prielaidomis. Kaip vieną tokio pobūdžio

žinojimo pavyzdžių Rorty pateikia Dievo, kaip ankstyvosios kosmologijos artefakto, statusą ir gretina jį su karteziškuoju artefaktu, t. y. pačia sąmone. Tiek kosmologinis, tiek karteziškasis artefaktai dėl savo specifinio statuso nereikalingi paaiškinimo, bet dėl to nėra eliminuojami iš bendro kultūros lauko. Priešingai, nepaisant jų neapčiuopiamumo, negalybės lokalizuoti erdvėje ir laike, jie įstengia palaikyti transcendencijos ambiciją. Rorty, aptardamas artefaktų reikšmę, oponuoja Nageliui: „Brandomas, Sellarsas ir Wittgensteinas paprasčiausiai stokoja „transcendencijos ambicijos“, kurią Nagelis, šiuo atveju primindamas Vakarų monoteizmo teologus ortodoksus, laiko siektina“ (Rorty 2007: 13). Nageliui būdinga transcendencijos ambicija laikytina priešinga Brandomo ir Sellarso kalbiniam „transcendencijos atkerėjimui“ bei vitgenšteiniškajam atsisakymui žaisti kalbinę *qualia* žaidimą. Būtent transcendencijos ambicija priskiria Nagelį kantininkų gretoms ir jo laikyseną sąmonės filosofijos atžvilgiu iškelia į metafilosofinį lygmenį, kuriame tinkamas atsakas fundamentizmui reikalingas episteminių nuostatų redeskripcijos.

Čia svarbu peržiūrėti episteminio ir psichofizinio dualizmų sąveiką, nulemiančią patį santykį su objektu ir jo pažinimo būdu. Psichofizinio dualizmo atveju įprasta remtis perskyra tarp mentalinių ir fizikinių būsenų, episteminio dualizmo atveju ši skirtis projektuojama kaip esanti tarp pažinimui prieinamų duomenų apie objektą ir paties objekto. Nors karteziškoji revoliucija pirmiausia laikytina psichofizinio dualizmo pagrindu, ji tiesiogiai susijusi su episteminiu dualizmu, grindžiančiu ne tik epistemo-

loginį tyrimą, bet ir kasdienį pasaulio suvokimo būdą. Kai kasdienio pasaulio objektai imami mąstyti kaip atsieti nuo pažinimui prieinamų duomenų, atveriamas kelias transcendentinėms spekuliacijoms, kosmologinių artefaktų įgalinimui, o tokiu būdu ir universaliai taikomo fundamentistinio žinojimo įsteigimui. Tai vienas didžiausių psichofizinio, o kartu ir episteminio dualizmo pavojų, jeigu žvelgsime iš Rorty perspektyvos. Nuo jo apsaugoti gali pasipriešinimas pirmiausia psichofiziniam dualizmui: „Russellas ir Whiteheadas veikiau norėjo suvienyti pasaulio „medžiagą“, nei leisti jai būti padalintai į neerdvišką sąmonę ir erdvišką materiją. Šio gesto tikslas buvo iš naujo apibrėžti medžiagą, kuri yra „ten“ tam, kad paaiškėtų, jog tai ta pati medžiaga, kuri yra „priešais mūsų protą“ (Rorty 1982: 328–329). Neerdviškos sąmonės ir erdviškos materijos suvienijimo gestas Rorty filosofijos kontekste laikytinas turinčiu metafilosofinę motyvaciją, kadangi jis tiesiogiai lemia minėtą episteminę laikyseną – transcendencijos, o kartu ir universalistinio pagrindo, pripažinimą arba atmetimą.

To paties tikslo padeda siekti ir Gilberto Ryle'o sąmonės filosofija, kurios pagrindinėmis tezėmis Rorty gausiai remiasi oponuodamas karteziškajai tradicijai. Pripažintas sąmonės nepažinumas apsaugo nuo transcendentinės ambicijos lygiai taip pat, kaip neerdviškos sąmonės ir erdviškos materijos suvienijimas. Rorty laikosi Ryle'o pozicijos neigdamas griežtą spontaniško, intuityvaus vidujybės pažinimo priešpriešinimą neva kitaip pažįstamai išorybei. Anot Ryle'o, „Jis [žmogus. – A. A.], pasitelkdamas savo regos juslę, gali ne tik ste-

bėti ir tyrinėti gėlę ir, pasitelkdamas klausos juslę, klausytis varpo skambesio; jis taip pat gali reflektiviai ar intuityviai stebėti, be jokio kūniško juslės organo, dabartinius savo gyvenimo epizodus“ (Ryle 2009: 4). Panaikinus prarają tarp introspektyvaus ir į išorę nukreipto pažinimo, demistifikuojami mentaliniai įvykiai, o kartu ir pats pažinimo procesas. Tai leidžia kalbėti apie sąmonę be kosmologinio ir karteziškojo artefaktu, taigi legitimuoja fundamentizmui nepalankų fizikalistinį² žodyną.

Fizikalistinis žodynas atitinka verifikacionistinę intenciją praplėsti žodyną randant bendrą sutarimą dėl nuoseklių santykių tarp skirtingų propozicijų. *X* esmė tiesiogiai priklauso nuo vartojimo aplinkybių ir yra atvira mokslo ar kitų faktorių įtakai, keičiančiai sąveiką tarp propozicijų, kurios ir lemia pačią *X* esmę; o realistinė intencija, kurią čia priešpriešiname verifikacionistinei, *X* esmę grindžia ne santykiais tarp skirtingų propozicijų, bet nekintama *X* prigimtimi, kurią siektina surasti. Taigi realistinė pozicija palanki fundamentizmui ir pretenduoja į objektyvų, nuo kintančių aplin-

kybių nepriklausomą žinojimą, o verifikacionistinę žinojimą grindžia kintančiais santykiais. Rorty atveju ši priešprieša svarbi ne tik metafilosofiškai, bet ir dar kartą kritikuojant Nagelį – „Nagelio-Searle'o manymas, kad turime ikilingvistinių tikrosios esmės, kuri nėra sugriebta mūsų žinojime apie propozicijų tiesas, žinojimą, yra ypatingas realizmo atvejis“ (Rorty 1982: 340). Kaip matome, Rorty tapatina Nagelio realizmą³ su esencialistine laikysena episteminių nuostatų atžvilgiu, todėl, kritikuodamas jo įsitikinimą apie ikilingvistinį žinojimą, kartu kritikuoja ir pretenziją į universalistinę ir nekintančią tiesą. Oponuodamas Nageliui, Rorty užima verifikacionistinę poziciją, leidžiančią grįsti *X* esmę santykiais tarp skirtingų propozicijų, o ne nekintama *X* prigimtimi.

Taigi Rorty fizikalizmas, o kartu ir visa jo sąmonės filosofija, kiek įmanoma teigti ją esant, grįsta metafilosofine motyvacija – siekiu įrodyti, kad pasikloviimas fizikiniu žodynu apsaugo nuo nepamatuotos pretenzijos į neva objektyvų, transcendentistiškai angažuotą fundamentistinį žinojimą.

„SĄMONĖ“ KAIP TUŠČIA KONCEPCIJA

Kaip parodėme trečiuoju argumentu, verifikacionizmo – realizmo kontroversija neišvengiamai nukreipia lingvistinio posūkio link. Jeigu pritarisime nuostatai, kad sąmonė nėra ikikalbinis artefaktas, turėsime pripažinti jos konceptualinį tuštumą. Kitaip sakant, teigsime, kad prieškalbinė sąmonė yra kontradikcija, nes jos turinį atskleidžia kalbėjimas apie pojūčius, o ne pojūčiai patys savaime. Šį teiginį įrodantys argumentai:

- 1) idealistų ir natūralistų pasitelkiama sąmonės koncepcija yra neturininga, todėl neatlaikanti materialistų kritikos;
- 2) perskyra tarp žinojimo ir deskripcijos įgalina filosofinį tyrimą kaip netapatų moksliniam pažinimui, bet jį turinčiai papildanti.

Prieš išskleidžiant šiuos argumentus dera paminėti, kad pats Rorty, nors dėl kertinių savo filosofijos principų dažnai

priskiriamas natūralistams, polemizuodamas su sąmonės filosofais, palaiko materialistinę poziciją. Kita vertus, šios pozicijos palaikymas jam netrukdo kalbėti apie fizikinio (arba natūralistinio) žodyno pranašumą kitų žodynų atžvilgiu analizuojant sąmonės procesus. Reikėtų atskirai kelti klausimą, kiek apskritai prasminga skirti minėtas pozicijas, tačiau mums šiuo atveju svarbi perskyra tarp natūralistinės ir idealistinės *versus* materialistinės laikysenos. Kitas svarbus aspektas yra psichikos – fizikos (*mental – physical*) perskyros gretinimas su moralumo – amoralumo (*moral – non-moral*) perskyra. Pastarųjų perskyrų gretinimas leidžia Rorty idealistinę ir natūralistinę poziciją priešinti su materialistine, kadangi dvi pirmosios numato išskirtinį žmogaus statusą, kurį grindžia *Geist* ar tam tikra dieviška tvarka (idealizmo atveju), kartu įsteigianti ontologiškai išaknytą moralės pagrindą, arba mokslo nepajėgumas atsakyti į klausimus apie žmogų (natūralizmo atveju)⁴. „Taigi tiek idealistai, kurie išrado psichiką kaip dieviškumo įpėdinį, tiek natūralistai, kurie norėjo mąstyti žmogų kaip nedievišką kartu jo netrivializuodami, sutarė, kad miglotumas, kurį reprezentuoja „sąmonės“ koncepcija, buvo tinkama tema filosofinei refleksijai“ (Rorty 1982: 345). Kitaip sakant, sąmonės koncepcija laikytina idealistų ir natūralistų konstrukcija, nenurodančia į jokių konkretų turinį. Dėl to Rorty siūlo „liautis bijoti mokslo ir vulgaraus materializmo“ (ten pat), demistifikuojančio sąmonės koncepciją.

Vis dėlto sąmonės, kaip filosofiskai neturiningos koncepcijos, klausimo perdavimas išimtinai materialistiniam ir scientistiniam pažinimui nepadaro jo filosofiskai nerelevantišku. Čia pasitarnauja perskyra tarp mokslinio žinojimo (arba pažinimo) ir filosofinės deskripcijos. Jeigu ikikalbinis sąmonės pažinimas įmanomas tik kaip mokslinis projektas, šio pažinimo deskripcija laikytina filosofiskai turininga. Būtent deskripcijos ir žinojimo atskyrimas pagrindžia sąmonės koncepcijos filosofinį tuštumą, kurį užpildyti pajėgus materialistinis mokslas ir nuo jo neatsieta filosofinė deskripcija. Tai nereiškia, kad visas subjekto pažinimas perleidžiamas scientistiniam tyrimui, kadangi pats Rorty pripažįsta mokslinės terminijos (ne žinojimo, bet būtent terminijos) nepakankamumą savižiniai: „Sakyti, kad materialistinio mokslo (o koks dar gali būti mokslas?) terminija yra nepakankama, kad pateiktų mums savo vaizdą, yra, be abejo, teisinga“ (Rorty 1982: 345). Taigi, net ir pasitelkus fizikinį žodyną sąmonės problematikai išskleisti, ši išsklaida nesuteikia visiško savęs pažinimo, į kurį galėtų pretenduoti mokslinis žinojimas – tam pasitarnauja filosofinės, teologinės ir kitokios deskripcijos. Kita vertus, nėra aišku, kaip reikėtų interpretuoti Rorty pozicijos dvišlypumą, kai, pavyzdžiui, deskripcija prieštarauja žinojimui, arba kokie tikslūs parametrai skiria žinojimą nuo deskripcijos, kad šie du kintamieji nebūtų painiojami.

RORTY ELIMINATYVIZMO KRITIKA

Rorty pozicija sąmonės filosofijos atžvilgiu iš esmės yra šiek tiek modifikuo-

tas Ryle'o tradicijos pratęsimas. Nors būtų sudėtinga tiksliai įvardinti Ryle'o

pažiūrų įtaką dėl jų nemenko persiklojimo su Wittgensteino filosofija, kuri taip pat yra viena svarbiausių bei apima visą Rorty filosofijos karkasą, Ryle'o mintis reikšminga kaip užklausianti pačią priegis prieš vidinių būsenų galimybę. Viena vertus, šis užklausias leidžia atsakyti esencialistinės pretenzijos, bet, kita vertus, atveda Rorty prie eliminatyvizmo. Šis eliminatyvizmas kritikuotinas kaip pernelyg lengvai pasiduodantis scientizmui (tokios pozicijos laikosi James Tartaglia), tačiau mes mėginsime užginčyti šią poziciją ir parodyti, kad Rorty eliminatyvizmas išlaiko kritišką distanciją su scientizmu kaip pernelyg vienmatiška sistema.

Kaip parodėme anksčiau, Rorty sąmonės filosofijos ribose teikia pirmenybę fizikiniam žodynui, tačiau atsisako spręsti įprastus sąmonės filosofijos klausimus; šis apsisprendimas didele dalimi nulemtas nusivylimo scholastiniu diskusijų pobūdžiu, iš kurių išsiskiria Ryle'o-Dennetto⁵ tradicija, įgalinusi kalbėjimą apie įsitikinimus ir pojūčius be kalbėjimo apie sąmonės „miglotumą“⁶. Atsisakymas kalbėti apie sąmonę scholastiniu būdu yra vienas iš eliminatyvizmo motyvų, tačiau jis neatveda prie scientistinės laikysenos, nebent tokiais pat scientizmo atstovais laikysime ne tik Ryle'ą, bet ir Wittgensteiną. Ši pati laikysena grindžia ir

fizikinio žodyno iškėlimą virš „miglotų“ sąmonės sampratų, tačiau neįgalina jo kaip vienintelio ir nepakeičiamo. Anot Rorty kritiko Tartaglia, „...fizikinės, kaip priešpriešinamos bet kokiai kitai, deskripcijos formos galimybė būti visa įmančia, jo [Rorty. – A. A.] atveju tampa nepaaiškinama paslaptimi – atletinės ar ekonominės deskripcijos neveiktų...“ (Tartaglia 2016: 23). Čia ir kitur pasirodanti Rorty eliminatyvizmo, kaip psichinių deskripcijų redukavimo į fizikines ir kitų deskripcijų neva „neveikimo“, kritika nėra pagrįsta, kadangi nepaisoma vieno esminių Rorty filosofijos bruožų – žodynų daugio pripažinimo. Šis argumentas atremia visą kritiką, kuri Rorty eliminatyvizmą kaltina scientizmu, nes scientizmui būtinas objektyvios tiesos monopolis yra paties Rorty kritikos objektas.

Rorty gamtos mokslų žodyną vertina kaip naudingą prognozavimui ir kontrolei, bet šalia jo teigia esant savižinai būtinus moralinius, politinius, meninius ir kitus žodynus (Rorty 1982: 346). Taigi, atsižvelgiant į pasikartojančias bendras filosofines nuostatas, būtų klaidinga laikyti Rorty sąmonės filosofiją, kiek tokia yra įmanoma, scientistine, kadangi fizikinis žodynas čia veikiausiai reiškia atsiribojimą nuo neprasmingos filosofinės scholastikos nei nekritišką pasidavimą scientizmui.

IŠVADOS

1. Rorty sąmonės filosofija įmanoma kaip metafilosofinis projektas, peržengiantis fizikalizmo ribas ir oponuojantis filosofinei scholastikai. Fizikalizmas, o kartu ir visa Rorty sąmonės filosofija, grįsta metafilosofine motyvacija, remian-

tis fizikiniu žodynu, apsaugo ją nuo nepamatuotos pretenzijos į neva objektyvų, transcendentistiškai angažuotą fundamentistinį žinojimą.

2. Rorty filosofijos kontekste sąmonės koncepcija laikytina idealistų ir natūralis-

tų konstrukcija, nenurodančia į jokių konkretų turinį, todėl neatlaikančia materialistų kritikos. Vis dėlto, net ir pasitelkus fizikinį žodyną sąmonės problematikai išskleisti, ši išsklaida nesuteikia visiško savęs pažinimo, į kurią galėtų pretenduoti mokslinis žinojimas – tam pasitarnauja filosofinės, teologinės ir kitokios aprašymų. Kita vertus, nėra aišku, kaip reikėtų interpretuoti Rorty pozicijos dvilypumą,

kai, pavyzdžiui, aprašymas prieštarauja žinojimui, arba kokie tikslūs parametrai skiria žinojimą nuo aprašymo, kad šie du kintamieji nebūtų painiojami.

3. Žodinių daugio pripažinimo argumentas atremia visą kritiką, kuri Rorty eliminatyvizmą kaltina scientizmu, nes scientizmui būtinas objektyvios tiesos monopolis yra paties Rorty kritikos objektas.

Literatūra

1. Dennett, Daniel C. 1981. *Brainstorms: Philosophical Essays on Mind and Psychology*. USA: MIT Press.
2. Furlong, John. 1988. Scientific Psychology as Hermeneutics? Rorty's Philosophy of Mind. *Philosophy and Phenomenological Research* 48: 489–503. International Phenomenological Society.
3. Nagel, Thomas. 2013. *Mortal Questions*. New York: Cambridge University Press.
4. Rorty, Richard. 1980. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
5. Rorty, Richard. 1982. Contemporary Philosophy of Mind. *Synthese* 53: 323–348. Springer.
6. Rorty, Richard. 2007. *Philosophy as Cultural Politics: Philosophical Papers, Volume 4*. New York: Cambridge University Press.
7. Ryle, Gilbert. 2009. *The Concept of Mind*. Abingdon: Routledge.
8. Šaulauskas, Marius Povilas. 1997. Postmoderniosios musės skrydis: sociologija ir postpozityvistinė Rorty analitika. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (1), 1997.
9. Tartaglia, James. 2016. Rorty's Philosophy of Consciousness. *Consciousness and the Great Philosophers: What would they have said about our Mind-Body Problem?* Abingdon: Routledge.

Nuorodos

- ¹ Čia ir kitur „metafilosofijos“ terminas vartojamas kaip reiškiantis pačios filosofijos tikslų, galimybių ir metodų peržiūrėjimą; jis taip pat nurodo episteminę laikyseną, apibrėžiančią santykį su kitomis filosofijos šakomis (šiuo atveju – ypač su sąmonės filosofija). Taigi „Rorty metafilosofinis projektas“ reiškia pretenzijos kurti užbaigtą (sąmonės) filosofijos sistemos atsiskykimą, vis dėlto siekiama peržiūrėti anksčiau sukurtas sistemas ir nustatyti jų vietą bendroje filosofinės žinijos srityje.
- ² Kaip parodyta anksčiau, Rorty ir Ryle'o pozicijos sutampa dėl ontologinio monizmo, tiesiogiai vedančio fizikalizmo link. Čia svarbu paminėti, kad esama pozicijos, teigiančios ne Rorty fizikalizmą, bet funkcionalizmą, kuris čia pat ir užginčijamas (Furlong 1988), tačiau mes tik iš dalies laikome šią diskusiją esant prasmingą, nes ji neišskleidžia

metafilosofinės Rorty sąmonės filosofijos motyvacijos, kuri laikytina būtina sąlyga siekiant aptarti Rorty sąmonės filosofijos įmanomybę.

- ³ Pats Nagelis savo realizmą grindžia faktų, esančių už žmogų prieinamų koncepcijų, egzistavimu (Nagel 2013: 171).
- ⁴ Natūralistinei, antiidealistinei tradicijai čia priskirtini Russellas, Whiteheadas, Jamesas, Dewey.
- ⁵ Vienas tokio kalbėjimo pavyzdžių yra Dennetto pasažas apie pokalbį, kurio metu užklausiame vieno iš jo dalyvių įsitikinimai, ir tokiu būdu jis turi teisę įsižeisti, jeigu teigiant, kad *p*, atsakoma užklausiame, kas sukėlė įsitikinimą *p*, nes tai reiškia, kad jis yra tiesiog sukeltas kokios nors priežasties (Dennett 1981: 180).
- ⁶ Rorty eksplicitiškai remiasi šios tradicijos priešlaidomis, leidžiančiomis nekelti psichikos / fizikos klausimo; daugiau žr. (Rorty 1982: 326).